

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ“
БЛАГОЕВГРАД
ПРАВНО-ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „МЕЖДУНАРОДНО ПРАВО И МЕЖДУНАРОДНИ
ОТНОШЕНИЯ“

АВТОРЕФЕРАТ

Тема:
**ВЪНШНОПОЛИТИЧЕСКАТА ДЕЙНОСТ НА ВМОРО
(1893-1918 г.)**

Автор:
КРАСИМИР ДОНЧЕВ КАРАКАЧАНОВ

Автореферат
на дисертационен труд
за присъждане на ОНС „Доктор“ по научна специалност
„Международно право и международни отношения“,
професионално направление 3.6 Право, област на висшето
образование 3. Социални, стопански и правни науки

Научен ръководител:
(доц.д-р Йордан Величков)

Благоевград, 2014

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ“
БЛАГОЕВГРАД
ПРАВНО-ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „МЕЖДУНАРОДНО ПРАВО И МЕЖДУНАРОДНИ
ОТНОШЕНИЯ“

АВТОРЕФЕРАТ

Тема:
**ВЪНШНОПОЛИТИЧЕСКАТА ДЕЙНОСТ НА ВМОРО
(1893-1918 г.)**

Автор:
КРАСИМИР ДОНЧЕВ КАРАКАЧАНОВ

Автореферат
на дисертационен труд
за присъждане на ОНС „Доктор“ по научна специалност
„Международно право и международни отношения“,
професионално направление 3.6 Право, област на висшето
образование 3. Социални, стопански и правни науки

Научен ръководител:
(доц.д-р Йордан Величков)

Благоевград, 2014

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита от Катедра „Международно право и международни отношения“ към Правно-историческия факултет на Югозападния университет „Неофит Рилски“ гр. Благоевград.

Дисертационният труд „Външнополитическа дейност на ВМОРО (1893-1918 г.)“ съдържа 342 страници. Използваната литература включва 176 източника.

Защитата на дисертацията „ВЪНШНОПОЛИТИЧЕСКАТА ДЕЙНОСТ НА ВМОРО (1893-1918 г.)“ пред научното жури ще се проведе на 20.03.2014 г. в V корпус на в ЮЗУ „Н. Рилски“ в сградата на Правно-историческия факултет.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

АКТУАЛНОСТ НА ТЕМАТА

Съвременният свят, разтърсван от политически и икономически противоречия, етнически и конфесионални сътресения, често търси решения за тяхното преодоляване в миналото. На Балканите този процес неизменно се свързва с непреодолимите все още българо-македонски противоречия. Началото на македонския въпрос се поставя с решенията на Берлинския конгрес от 1878 г., но той се превръща в международен въпрос в края на XIX в. – началото на XX в. В този период се изгражда Втрешната македоно-одринска революционна организация (ВМОРО). Нейното формиране и изграждане, дейност и резултати са предмет на постоянни изследвания и дискусии. Много страници се изписаха, но проблемът, който е предмет на настоящия дисертационен труд, не е бил във фокуса на научните и политическите проучвания. Изследването на генезиса и дейността на дипломатическия отдел на ВМОРО кореспондира с актуалните в съвременния свят процеси, свързани с легитимирането и утвърждаването на национално-освободителни движения като международноправни субекти. Процесите, свързани със суверенитета и легитимността на създаваните или преминаващи през политическата фрагментация политически единици, се осъществяват не от днес. Изследването на подобни процеси от края на XIX-началото на XX в. в размирия Европейски югоизток,

позволява да се анализира генезиса и външнополитическата дейност на организация, необвързана институционално с никоя балканска държава. Вътрешната македоно-одринска революционна организация (ВМОРО) е организация, чиято дейност и резултати са предмет на постоянни изследвания и дискусии. Много страници са изписани, но проблемът, който е предмет на изследване на настоящия дисертационен труд, не е бил във фокуса на научните и политическите проучвания. Външнополитическата дейност на Вътрешната организация е основна функция на нейното Задгранично представителство (ЗП).

От съществено значение е ситуирането му в йерархичната структура на организацията. Първоначално е на пряко подчинение на Централния ѝ комитет (ЦК), а представителите му са същевременно и членове на ЦК, и на Върховния македоно-одрински комитет в София. През следващите години ситуацията се променя. Те вече се избират от Общия конгрес по предложение на окръжните комитети. ЗП е най-важният външнополитически инструмент на ВМОРО. Факт е, че се създава още на Първия си Солунски конгрес през 1896 г и предхожда дори създаването на четническия институт на ВМОРО.

Неслучайно за задгранични представители са избирани и назначавани не само най-авторитетните ръководители на ВМОРО, но и най-образованите нейни дейци. Сред тях се открояват имената на Гоце Делчев, Гьорче Петров, Туше Деливанов, Димитър Стефанов, д-р Христо Татарчев, Христо Матов, Пере Тошев, Петър Попарсов, Борис Сарафов, Иван Гарванов, Христо Силянов, П.К.

Яворов, Тодор Лазаров, Михаил Дорев, Тодор Александров, ген. Александър Протогеров, Кирил Пърличев, Наум Томалевски и редица други. През третия (от 1910 г. до 1918 г.) етап от съществуването на Вътрешната организация до голяма степен с външнополитическата (дипломатическа) дейност на организацията се занимават и нейните ръководители Тодор Александров и ген. Александър Протогеров, като с дипломатически мисии са товарени проф. Л. Милетич, проф. Ив. Георгов, проф. Ал. Балабанов, проф. Д. Михалчев, проф. Н. Милев, Гр. Василев, Т. Павлов и др.

Външнополитическата дейност на ВМОРО се проявява не само с установените контакти с външния свят, но и с пропагандирането на идеите и целите на организацията чрез нейните мемоари и изложения. Същевременно Вътрешната организация през изследвания период е единна за македонските и тракийските българи, докато през последвалия период – след 1919 г., тя се разделя на Вътрешна македонска революционна организация и Вътрешна тракийска революционна организация, което предопределя тяхното самостоятелно изследване.

Целта на дисертационния труд е изследване на външнополитическата дейност на ВМОРО и формулиране на основните акценти и направления, които определят нейната специфика.

Предмет на настоящото изследване е изясняване на механизмите на действие на Задграничното представителство за осъществяване на стоящите пред ВМОРО цели.

Извори и историография

Външнополитическата дейност на ВМОРО е въпрос, който присъства в отделни проучвания, но частично и несхематично. Най-сериозното и най-пълно изследване на дейността на ВМОРО е на Христо Силянов, но неговата двутомна история на освободителните борби на Македония завършва с Кюстендилския конгрес на организацията от 1908 г. Намеренията на Силянов да изследва и следващия период не се реализират, въпреки запазените му бележки в неговия личен архив и за периода след Кюстендилския конгрес. Мемоарите му, както и отделни статии и студии така и не компенсират невъзможността му да завърши проекта на живота си. Макар че обхваща по-голям период от време изследването на Ангел Томов и Георги Баждаров, трудно може да бъде определено като особено сериозен принос в проучването на тази тема. То има до голяма степен популяризаторски и пропаганден характер. С този въпрос, но само за ограничен исторически период, са се занимавали Димитър Ризов и Тома Карайовов. С голяма научна стойност е многотомната дипломатическа история на България на проф. Г. П. Генов, но той почти не засяга въпроса за дипломатическата дейност на ВМОРО. Заслужава внимание и трудът на емигранта Живко Гелев за македонският въпрос и дипломацията. Самият той е участник в революционните борби на македонските българи през 20-те и 30-те години на XX век. Неговият труд е публикуван на части в органа на Македонските патриотични организации (МПО) вестник „Македонска трибуна“.

Един от задълбочените изследователи на темата Константин Пандев е имал желание и възможности за анализиране на външнополитическата дейност на ВМОРО, но успява да реализира само първата част на проучванията си. След излизането на книгата му К. Пандев публикува и други изследвания и документи извън разглеждания период, но не се върна към тази тема. Заслужават внимание и проучванията на Костадин Палешутски, който анализира дейността на ВМРО след Първата световна война. С особено значение за проучването на темата са и някои самостоятелни и съвместни проучвания на програмите на Вътрешната организация и изобщо на македоно-одринското освободително движение, дело на К. Пандев и К. Палешутски. Отделни аспекти от проучването на тази тема се забелязват и в студиите на Любомир Панайотов, Йордан Шопов, Георги Георгиев, Димитър Гоцев, Дечо Добринов, Антон Първанов, Йордан Величков, Валентин Китанов, Светлозар Елдъров, Тодор Петров, Димитър Тюлеков, Стоян Германов, Цочо Билярски, Александър Гребенаров и др. Някои моменти от външнополитическата дейност на ВМОРО (и ВМРО) са маркирани и в многотомните издания на Института за история към БАН и Македонския научен институт.

Специално място трябва да се отдели и на наукообразните фалшификации на скопските историци. Нямам намерение да отбелязвам поотделно техните изследвания, само ще отбележа имената на някои от тях. Това са преди всичко Данчо Зографски, Любен Лапе, Иван Катарджиев, Кръсте Битовски, Блаже Ристовски, Владо Поповски, Гане Тодоровски, Зоран Тодоровски, Александър

Траяновски, Тодор Чепреганов и др. А сред обобщаващите трудове излезли в Република Македония трябва да се посочат двете многотомни издания на „Историята на македонския народ“ и еднотомните исторически очерци на Александър Траяновски и на Института за национална история в Скопие, под редакцията на Тодор Чепреганов. (За това вж. по-подробно труда на М. Михов).

С голяма документална стойност за проучването на външнополитическата дейност на ВМОРО са мемоарите на д-р Христо Татарчев, Христо Матов, Христо Силянов, Иван Михайлов, Кирил Пърличев, Георги Баждаров, както и записаните от проф. Любомир Милетич, Боян Мирчев и Иван Орманджиев спомени на македонски и тракийски революционери.

Особено важен извор за дипломатическата дейност на Вътрешната организация, а и едно от главните и оръжия срещу поробителите и пред цивилизация свят и международните институции са мемоарите на отделни нейни представители. Върху тях са работили Никола Наумов, проф. Любомир Милетич, проф. Никола Милев, Симеон Радев, Тодор Александров, П. К. Яворов и др. Друг особено стойностен извор са интервютата и публичните изяви на ръководителите на организацията пред българските и чуждите кореспонденти.

По темата има запазени документални материали в Централен държавен архив, Централен военен архив, Научен архив на Българска академия на науките, Български исторически архив при Народна библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ и териториалните държавни архиви. По тази тема през последните години излязоха

редица документални публикации и сборници, сред които се открояват изданията на Държавна агенция „Архиви“, групирани в поредицата „Архивите говорят“. Специално искам да посоча посветените на темата за Задграничното представителство документални сборници (за Гоце Делчев, за д-р Христо Татарчев, за Христо Матов, за Кюстендилския пункт на ВМОРО и др.), подготвени от Ц. Билярски и И. Бурилкова.

Многобройните документи и богатата историографска база дават възможност да се изследва дипломатическата дейност на ВМОРО в дълъг хронологически период. Отсъствието на самостоятелно изследване по проблема е предизвикателство, което позволява да се определят доста широк хорологичен диапазон. Темпоралните граници са тясно обвързани с основополагащи за ВМОРО събития. Създаването на организацията е логично начало, а краят на Първата световна война е естествен завършек на период, след който акцентите, механизмите и резултатите са коренно различни.

Методи на изследване

Анализът на изследването се осъществява чрез прилагането на сравнителния анализ, методите на хронологическо-тематичния подход, механизмите на международноправните модели, както и на законите на функционирането и трансформацията на международните системи.

Научноизследователски задачи

1. Изследване на специфичните особености на формирането на Задграничното представителство в

периода от създаването на ВМОРО до края на Илинденско-Преображенското въстание (1893-1903).

2. Анализ на дипломатическата дейност на ВМОРО между края на Илинденско-Преображенското въстание и Младотурската революция, когато организацията прекратява своята дейност (1903-1908).
3. Определяне на основните акценти във външнополитическата дейност на ВМОРО след възстановяването ѝ през 1910 г. до края на Първата световна война (1910-1918).

II. ОБЕМ И СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Дисертацията е с обем 341 страници, и 176 заглавия в използваната литература.

Структурата на дисертацията включва увод, три глави и заключение и е подчинена на изискването да се разкрие в достатъчна степен сложната и динамична дейност на Задграничното представителство на ВМОРО, както и да се открие възможностите и най-вече резултатите от влиянието на неговите представители върху международните процеси, концентрирани в Европейския югоизток най-вече върху македонския въпрос.

Отправна точка на анализа в дисертацията е изследването на дейността на външнополитическото представителство на ВМОРО през призмата на ограничените възможности на нейните дейци. Отсъствието на легитимна институция дава възможност да се изследват нестандартните и като цяло непредсказуеми действия на

революционните дейци в сложната международна ситуация от края на XIX и началото на XX в.

Обемът и структурата на дисертационния труд са разпределени по страници, както следва:

Съдържание:	Страница:
Увод	2 - 7
Първа глава. Първото десетилетие на ВМОРО (1893-1903) – комитети и външна политика	8 - 85
*1. Генезис и развитие на ЗП на ВМОРО	8-31
* 2. ВМОРО и българските въстания в началото на XX век – пропаганда и дипломация с Великите сили	31 - 85
Втора глава, Външнополитически предизвикателства пред ВМОРО в периода на реформи в Османската империя (1903 – 1908 г.)	86 - 220
* 1. Генезис в правното регламентиране на ЗП на ВМОРО	86 - 167
* 2. Българската дипломация и ЗП – паралелни процеси	168 - 220
Трета глава. Дипломацията на ВМОРО по време на войните	221 - 322
* 1. Задграничното представителство – тайна дипломация и пропаганда	221 - 285
* 2. Дейността на ЗП на ВМОРО след балканските войни	285 - 322
Заклучение	323 - 328
Използвана литература	329

III. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

В **Увода** се определя актуалността на изследвания проблем и неговата значимост за разкриването на един неизследван досега аспект от историята на българското националноосвободително движение в края на XIX-началото на XX в. – външнополитическата дейност на ВМОРО.. Представени са предметът, методологията, историографския анализ и тематичните рамки на изследването. Посочени са целта и задачите на дисертационния труд.

В **Глава първа** на дисертационния труд в два параграфа се проследява и анализира външнополитическата дейност на ВМОРО от създаването и през 1893 г. до края на Илинденско-Преображенското въстание - 1903 г. Акцентът е поставен върху изследването на процеса на създаване на Задграничното представителство на ВМОРО, чиято специфика се определя от отсъствието на институционална рамка, която да очертае параметрите на дейността му. Широкият спектър от дейци, които работят за решаването на българския национален въпрос на политическото и дипломатическото поле, са ярко доказателство за възможностите, които максимално се използват за защитата на българската кауза. Една от тях е четническата акция от 1895 г. Това средство за въздействие върху европейската дипломация било упражнено с подкрепата на правителството на д-р Константин Стоилов още през лятото на същата година. Четническата акция била слабо подготвена и не успяла в Одринско, а се осъществила

само в Македония като били превзети Мелник и Доспат. Единственият дипломатически успех от тази акция извлякъл княз Фердинанд за официалното му признание за български княз и правителството, което успяло да възстанови прекъснатите руско-български дипломатически отношения. Това е първият опит когато правителството си сътрудничи с Върховния комитет. Чрез много факти се доказва, че ЗП се създадо и като институт за поддържане на непрекъснати връзки и осигуряване на синхрон между ВМОРО и ВМОК, и със съществуващите в България политически партии и организации, и правителствата.

Най-точно тази идея е формулирана от д-р Христо Татарчев, първият председател на ВМОРО и по-късен задграничен представител в неговите спомени. За отношенията на ЦК чрез ЗП с българските правителства той пише, че създаването на представителството се е наложило и за „едно искрено помежду им комбинирано сътрудничество“, което „би спомогнало да се избягват грешки от която и да било страна и би се постигнали по-реални резултати от съвместната им акция.

През 90-те години на XIX в. дейността на ВМОРО преминава в две основни направления – изграждането на структури и механизми на действие, а така също и на легитимиране на организацията пред Великите сили. Характерен елемент от тези два процеса са отсъствието на взаимодействие и единство между представителите на ВМОРО и ВМОК. Този процес се задълбочава през първите години на XX в., когато се осъществяват и двете най-важни въстания в национално-освободителния процес за

освобождение на Македония и Одринска Тракия.

Във втория параграф на първа глава **«ВМОРО и българските въстания в началото на XX в. – пропаганда и дипломация с Великите сили»** на базата на многобройни документи се проследява усъвършенстването на правния статут на Задграничното представителство на ВМОРО. Проследява се и еволюцията в организационното развитие на ЗП. Т.напр. на по време на Прилепския конгрес през втората половина на м. май 1904 г задачата на ЗП е формулирана по-общо в точка II: „Предст[авители]те влизат в сношение с личности и организации вън от територията на Вътр[ешната] орг[анизация]; те изразяват и защитават интересите на Орг[анизация]та пред външния свят: пред общества и организации.“ Във външнополитическата област са приети предложените от М. Герджиков ограничения за задграничните представители, като точка XII: „Като делегати на революционна организация представителите не могат да имат никакви пряки или косвени връзки с никакви короновани глави и правителства, които да ангажират Организацията в каквото и да било. Те трябва да стоят далече от политическите партии на страната, в която се намират, както и да пазят престижа на делото от всички външни посегателства и влияния.“ Това уточнение се е наложило от дипломатическата активност на задграничните представители д-р Татарчев и Матов, когато влизат в контакт с турското правителство без да са съгласували действията си с ЦК след Илинденско-Преображенското въстание, което е предмет на изследване във във втора глава.

Изследването дейността на ЗП през първия десетгодишния период от съществуването на Вътрешната организация е важен за бъдещето на тази българска революционна организация. През тези години не само ще се създадат основните важни нейни структури, но и ще натрупа ценен опит и във външнополитическата си и дипломатическа дейност. В резултат на дейността на организацията и на тази най-важна нейна структура – Задграничното представителство европейската дипломация все по-често ще отчита и ще се съобразява с дейността на ЗП и на ВМОРО като цяло..

Глава втора е озаглавена „Външнополитически предизвикателства пред ВМОРО в периода на реформи в Османската империя (1903-1908)“

Първи параграф изследва сложните процеси на преодоляване на вътрешните сътресения, които ВМОРО трябва да преодолява след неуспешното Илинденско-Преображенско въстание 1903 г. сериозно внимание се отделя и на усъвършенстване дейността на ЗП. Втори път въпросът за неговия статут и състав е обсъден в София на 14 октомври 1904 г., но за първи път съществуването на Задграничното представителство е регламентирано официално с устава на ВМОРО, приет по време на работата на Първия общ Рилски конгрес (септември-октомври 1905 г.). За пръв път и уставът на организацията е публикуван официално в периодичната преса, като се преследва с това и пропагандна цел както пред българската общественост, но с мисълта да достигне и до останалия свят.

През този период представителите д-р Хр. Татарчев и Хр. Матов са подложени на сериозна критика за дейността си, която уж не са съгласували с ЦК на организацията като е известно, че на практика Централният комитет след въстанието така и не успява да се конституира, нито в пълния си състав, нито да успее да съгласува действията на отделните си членове. От Прилепския конгрес нататък се правят сериозни опити за промяна на подчинеността на ЗП, като му се вменяват като задължение и допълнителни задачи извън външнополитическите, дипломатическите и пропагандните - да отговаря и да ръководи гранични пунктове, снабдяването с оръжие, бойни материали, медикаменти и революционна литература, набавяне на материални средства, издръжка на пребиваващите на територията на княжеството четници и т.н.

Въпросът за външнополитическата (дипломатическата) дейност на ВМОРО през този период се оказва изключително важен за по-нататъшното съществуване на организацията до Младотурската революция (1908 г.), когато тя прекратява временно дейността си. От значение е и въпросът дали ВМОРО си взема поуки и прави изводи от практиката си от началния период и дали организацията достатъчно е обръщала внимание на тази си дейност. Въпреки, че в първа глава разгледах създаването и дейността на Задграничното представителство на организацията в София, когато то съществува без ясни правила и регламент, посочих и откога става неговото официално регламентиране.

Акцент в изследването е поставен и върху срещата между задграничните представители на ВМОРО, които влизат във връзка с

представители на турското правителство не по своя инициатива, а на вътрешния министър на империята Мемдух Фаик Мемдух паша. Това е сериозен сигнал, че Високата порта възприема ВМОРО като организация, която не може да бъде пренебрегната и елиминирана. Осъществената среща е аргумент за легитимирането на Организацията като субект, с който вече се съобразяват.

Периодът след 1903 г. преминава под знака на активната външнополитическа дейност на Борис Сарафов и опитите на ВМОРО да ограничи негативните резултати от неговата авантюристична дейност. Сериозен успех е еволюционното развитие на правния модел, по който продължава да се изгражда Задграничното представителство в условията на несигурност и ограничени възможности за защита на българската кауза.

В параграф втори на втора глава се изследват «Българската дипломация и ЗП – паралелни процеси» се изследва както организационните трудности в дейността на ЗП на ВМОРО, така и дипломатическите демаршове и преговори, които се осъществяват от дипломатията на българската държава. До Младотурската революция 1908 т. съществуването и дейността на ЗП са изключително много затруднени, тъй като върви трудно конституирането както на ЦК в Солун, така и на представителството в София. То действа под формата на Съединен комитет, но дейността му се ограничава главно по екипировката на чети за вътрешността, закупуване и изпращане на оръжие, снаряжение, медикаменти и литература,

Подробно и документално обосновано е изследван сложния процес на фракционни борби в Организацията, които оказват негавитвно влияние върху дипломатическата защита на българските национални интереси. Анализира се дейността на задграничните представители по време на Младотурската революция с акцент върху позицията на най-авторитетния ѝ представител – Хр. Матов.

През този около петгодишен период от съществуването на Вътрешната организация в границите от края на Илинденско-Преображенското въстание до началото на Младотурската революция външнополитическата, дипломатическата и пропагандната дейност на ВМОРО, осъществявана отново главно от Задграничното представителство, е значително по-ефикасна и на по-високо ниво от предишния период. През този период е отпечатан и разпространяван един от най-важните документи на организацията - нейният мемоар от 1904 г., и е организирана една от важните дипломатически мисии от ЗП, в която дори трудно сработващите се помежду си М. Герджиков и Б. Сарафов успяват не само да пропагандират целите и идеите на ВМОРО, но и да спечелят много приятели в Западна Европа на борещия се български народ в Европейска Турция и на първо място сред тях е Балканският комитет в Лондон. Добитият важен опит във външнополитическата си и дипломатическа дейност на организацията през този период е още по-голям. В основните документи на ВМОРО (от Прилепския - 1904 г., Рилския - 1905 г., и Кюстендилския - 1908 г., конгреси) е регламентирана и

външнополитическата, дипломатическата и пропагандната й дейност, която е възложена на ЗП. Неудачите в тази дейност се дължат предимно на започналото разцепление в средите на организацията, както и самоволните действия на амбициозния Б. Сарафов, които отварят път на сръбските чети към Македония и довеждат да увеличаването на сръбския апетит за заграбването на нови български територии. Определено трябва да се подчертае, че най-успешна е външнополитическата, дипломатическата и пропагандната дейност на ЗП, когато задгранични представители са д-р Хр. Татарчев и Хр. Матов в периода до януари 1905 г.

Периодът на реформи в Османската империя, за които най-активно работят политици и дипломати от великите сили, за ВМОРО преминава под знака на тежката и трудна трансформация на излизане от кризата след неуспешното Илинденско-Преображенско въстание. Поредицата от конгреси, на които се регламентират функционирането на отделните елементи от революционната система поставят сериозна основа за устойчивата дейност на организацията в следващите още по-трудни години.

Трета глава на дисертационния труд е посветена на **«Дипломатията на ВМОРО по време на войните»**. Това е един от най-тежките периоди от съществуването и дейността на ВМОРО. През него организацията трябва да се възстановява като премине от легално отново в нелегално съществуване и дейност. През времето на Хуриета организацията беше се легализирала и участваше в политическия живот на Турската империя под формата на двете легални български политически партии - Съюза на българските

конституционни клубове (СБКК) и Народната федеративна партия (българска секция) (БНФП), като членските им маси бяха главно от дейците на т.нар. левица и десница в организацията и в движението изобщо. Начело на СБКК застана българският дипломат Тома Карайовов, а в ръководството ѝ бяха революционерите д-р Владимир Руменов, Борис Мончев, Тодор Лазаров и др.

Съществуването и дейността на БНМОРО (Българска народна македоно-одринска революционна организация) е краткотрайна и продължава от пролетта на 1910 г. до пролетта на 1911 г., когато е възстановена ВМОРО и е постигнато единството между почти всичките ѝ дейци с изключение на тези, които са все още групирани около Я. Сандански и бившите върховисти. Организацията е възстановена със старото си име и със стария устав и правилници, като остава непроменена и целта ѝ - пълна политическа автономия на Македония и Одринско. В обединителния протокол от 26 февруари 1911 г. се предвижда да се промени съставът на възстановената организация в духа на схващанията на БНМОРО,

В започналата през 1911 г. Итало-турска война ВМОРО вижда още един важен случай за своята изява. Тази война Хр. Матов покъсно през 1912 г. ще нареди като един от пропуснатите случаи от българската дипломация и държава да реши македонския въпрос. На 27 септември 1911 г. Т. Александров ще изпрати окръжно писмо от до околийските инструктори и пунктовете ръководители в Скопски революционен окръг със забрана да се оказва помощ на турците в Италианско-турската война. Но особено важното в случая е да се използва затруднението, в което е изпаднала Турция, като се

активизира отново външнополитическата и пропагандната дейност на организацията. Той дава инструкции точно в тази насока: „Трябва да се дават харзовали и телеграми до валии и министерства, да се правят оплаквания и до чуждестранните консулства; разноските за това може да се дават от селските или пунктови каси.“

Официално организацията обявява възстановяването си и възобновяването на революционната си дейност с мемоар (декларация), който е връчен на генералните консули на великите сили в Цариград, Солун, Скопие, Битоля и Одрин през октомври 1911 г.

Мемоарът на ЦК на ВМОРО от октомври 1911 г. до дипломатите на великите сили е първият и най-значителен външнополитически (дипломатически) акт на възстановената организация. В него се отбелязва, че тя възобновява дейността си, след като се е убедила през изминалите три години, че „политикоикономическите условия“ в Турция не дават възможност за нормален политически живот. В заключителната част на мемоара Вътрешната организация декларира, че „като явява на всеослушание, че четите, сраженията на чети с аскер и други революционни прояви в Македония през миналата и тая година са нейно дело, Вътрешната организация счита се заставена от нейното положение да заяви открито и формално пред цивилизования и хуманен свят, че и за напред, както и в миналото, ще се бори с всички средства, с които разполага, за постигане на своята цел - автономията на Македония.“

При съставянето на този мемоар Т. Александров получава писменото съгласие на другите двама члена на ЦК П. Чаулев и Хр. Чернопеев. Ефектът от мемоара е наистина голям и успешен и поради избора на момента, когато е подаден. Той веднага е разпространен по дипломатическите пощи и от телеграфните агенции. В България е отпечатан на 26 октомври 1911 г. в близкият до организацията в. „Камбана“, издаван от големия български вестникар Кръстьо Станчев, който в бъдеще многократно ще бъде използван от организацията както за пропагандни цели, така и с важни дипломатически мисии предимно в Германия.

След като организацията научава за постигнатото споразумение между България и Сърбия за поетия път за подялба на Македония и разделянето ѝ на зони, както и с неблагоприятното развитието на военните действия, последвано от въвеждането на сръбска и гръцка власт във Вардарска и Егейска Македония, ЦК на ВМОРО подготвя и изпраща два мемоара - през декември 1912 г. до цар Фердинанд I и през януари 1913 г. от Солун до председателя на Министерския съвет Ив. Ев. Гешов. Скопският окръжен революционен комитет, възглавяван от Т. Александров изпраща отделен мемоар до министър-председателя също през януари 1913 г. В мемоарите на организацията се изразяват опасенията от развитието на военните действия, от неспазването на споразумението със съюзниците за „спорната зона“ и от новата опасност, която е възникнала пред македонските българи - опасността да се смени един поробител с друг.⁵⁶ Тук има една подробност която трябва да се отбележи в интерес на истината. Във

в. „Македония“ през 1921 г. е отбелязано, че мемоарът до цар Фердинанд е „съставен в Солун от професор Милетич, подписан и подпечатан от г-н Т. Александров като член на Централния комитет.“⁵⁷

Това са едни от най-значителните документи, свидетелстващи за външнополитическата дейност на ВМОРО. В Мемоарът на ЦК до българският цар ВМОРО настоява пред монарха „да се застъпи Ваше Величество с всички средства до край, да се избегне каквото и да е разпокъсване на Македония. Нека бъде Ваше Величество уверен, че за тази цел може да разчитва на помощта на македонския българин до последната му капка кръв.“

И в Мемоара на ЦК до българския министър-председател ВМОРО предупреждава, че ако не се осъществят общобългарските идеали тя отново ще започне революционните си действия. В заключение ЦК настоява пред Ив. Ев. Гешов „да не преставате да се застъпвате в тези съдбоносни и свързани с тежка отговорност дни с всички средства, с които разполагате за присъединението на всички български покрайнини към българската държава. Не се ли постигне това, оставят ли се чисто български земи под сръбско и гръцко владичество, населението в тях, подложено на насилствено погърчаване или посърбяване, оскърбено в националното си чувство, ще се види принудено наново да поеме непосилната, неравна борба за своето освобождение.

На 20 септември 1913 г. П. К. Яворов подготвя и за Т. Александров пълномощно да „замине за странство (в Румъния), за да влезне в разбирателство по македонския въпрос“, с

посредничеството на Наум Христов с ръководителите на Куцовлашкия македонски революционен комитет в Земун и Оршова.

ЦК на ВМОРО изпраща свои представители да преговарят и с Младотурския комитет в Цариград, както и с албанските революционери за съвместни действия в Македония срещу новите поробители, като по същото време непрекъснато се изпращат и чети „за поддържане духа в Македония и за възсъздаване организацията“. А през септември 1913 г. ВМОРО вдига въоръжено въстание в Охридско, Стружко и Дебърско, в което вследствие на установените връзки с Младотурския комитет и албанските революционери заедно с българите участват и албанци, и турци.

Нещо, което е изключително важно през този период е, че правителството е информирано в периода след първата национална катастрофа за всяка стъпка на ВМОРО, като често пъти копия от разменените писмени информации между външнополитическите мисии и ЦК или ЗП са изпращани и до министър-председателя или външния министър, или директно му е изпращана писмена информация.

Периодът след Младотурската революция и края на Балканските войни с изтъкан от предизвикателства, които поставят на изпитание както съществуването на ВМОРО като организация на македонските българи, така и ефективността за външнополитически действия на различните представители на ВМОРО. През следващия период на Първата световна война

условията за отстояване на българската национална кауза са много по-трудни и сложни.

В параграф 2 на трета глава «Дейността на ЗП на ВМОРО след Балканските войни» е посветен на трудната, сложна и изпълнена с много противоречия външнополитическа дейност на Организацията. Въпреки тайната дипломация, чрез която действа ВМОРО от есента на 1913 до пролетта на 1914 г. тя не се отказва и от публичната си външнополитическа и пропагандна дейност. През април 1914 г. задграничният представител П. К. Яворов оповестява от името на организацията, че ВМОРО възобновява своята революционна дейност:

В деня на Св. Св. Кирил и Методий, 11 май 1914 г., редица от ръководните дейци на ВМОРО, заедно с участниците в Македоно-одринското опълчение, македоно-одринската емиграция и Македоно-одринските братства в България, участват в изготвянето на протестно писмо до председателя на Лондонската конференция Едуард Грей, до пълномощните министри на Германия, Австро-Унгария, Франция, Великобритания, Италия и Русия в София, до д-р В. Радославов, министър-председател на България, до президента на Конференцията за мир в Хага, до президента на ЦК на Социалистическия интернационал в Брюксел, до президента на ЦК на Лигата за правата на човека в Париж, до Ноел Бъкстон, председател на Балканския комитет в Лондон, до д-р Павел Милюков, депутат в Руската дума, до Жан Жорес, депутат в Париж, до Дирекцията на пресбюрото към МВРИ на България, до Жак Д. Буршиер, кореспондент на „Таймс“ на Балканите, до

Николай Сурин, представител на Руската телеграфна агенция, до Шарл Стокласка, представител на Кореспондентското бюро на Виена, до Коста Батолов, кореспондент на „Тан“, до Рихард фон Мах, кореспондент на „Газет дьо ла Колон“, до Козак Чермак, кореспондент на „Матен“, до д-р Т. Янкова, кореспондент на „Берлинер тагеблат“ и до Николай Калина, кореспондент на „Русское слово“. Протестът завършва с думите: „Непрекъснато и по всяко време пристигат нови и страшни новини от злочестата Македония. Кървавият шовинизъм на нашите нови потисници е в своя апогей. А там, в страната на двамата свети братя Кирил и Методий, създатели на българската азбука и просветители на славянството, за първи път от единадесет века насам ще бъде забранено да се почете паметта на почитаните апостоли. И не само че не могат днес да празнуват големия славянски празник, но те не могат даже да кажат, че са българи. Именно така по силата на една несправедливост от нашата вековна борба за защита на националността ни, на религията ни, на нашите училища - борба свещена и героична, днес нищо не остава от нашите църкви, нашите училища и единственият факт, че си българин, е считан като престъпление.»

Не спират дипломатическите активности на ВМОРО и след поражението на България в Първата световна война и след подписаното на 30 септември 1918 г. В Солун примирие.

На 30 октомври 1918 г. Турция подписва Мудроското примирие и излиза от войната. В донесение от д-р Г. Николов до ЗП на ВМОРО в София от 17 ноември 1918 г. той настоява българската

пропаганда да се активизира и да отговори на гръцките нападки срещу страната ни: „По тоя въпрос говори с гл[авния] секретар - Радев и Директора на печата - Милев, защото Цариград ще играе важна роля при разрешаването на балканската проблема, макар Цариград и да не е градът, гдето ще става общата конференция. Ако не можем да издаваме отделен самостоятелен вестник, то можем да подкупим някой от съществуващите такива или пък да издаваме френски или английски отдел в някой от арменските вестници.“

Няколко дни по-късно на 21 ноември 1918 г. д-р Г. Николов съобщава нова важна информация за родилата се идея сред турските изселници от Македония да се учреди македонски комитет, който да действа пред Конференцията за мира: „Завчера ме извика от Еникьой телеграфически Кемал бей, бивш турски комисар в София, много близък на сегашния министър на външните работи и ми предложи следующето: „Д-р Ефенди, събрахме се всички бежанци от Битоля и Скопие и разисквахме върху точките на Уилсона и съставихме един комитет, който да защитава правата на македонците пред конференцията за мира, под лозунга „Македония за македонците“. Ние в последното си заседание разисквахме, за да те поканим, като човек, който си работил за свободата на Македония и ще имаш по-голяма стойност в защитата на интересите, отколкото, който и да е от нас.»

Второто десетилетие на ХХ в. Преминва под знака на неуспешните за българската кауза военни конфликти – балканските и Първата светована война. ВМОРО като организацията, концентрирала в себе си организационен,

политически опит и дипломатическа енергия активно участва в балканските процеси, които прекрояват геополитическата карта, но и нанасят сериозни удари върху българската национална кауза. Сериозен принос за легитимирането на ВМОРО има Задграничното представителство. Неговата дейност се обогатява и институционализира през годините.

В **Заключението** в синтезиран вид са представени основните тези на дисертационния труд.

Периодът 1893-1918 г. е изпълнен с предизвикателства и динамика, които променят коренно света. Един от основните проблеми, които концентрират политическата и дипломатическата дейност на великите сили в Европейския югоизток е македонският въпрос. Неговата същност не е само дейността на ВМОРО в европейските провинции на Османската империя. От съществено значение е външнополитическата дейност на тази организация, която обяснява и популяризира нейните идеи и цели.

Задграничното представителство е една от първите институции, които се създават във ВМОРО. Политическата, дипломатическата и пропагандната дейност на нейните най-ярки представители доказват ясното чувство за дълг и отговорност, ориентирани към утвърждаване в политическото пространство на идеята за преобладаващия български етнос в македонските вилаети на Османската империя. Редица факти доказват, че дипломатите на ВМОРО адекватно и в широк политически диапазон отстояват българската кауза.

Естествена е еволюцията в действията и акцентите на Задграничното представителство. Първоначално учреденото Задгранично представителство в София е с по-ограничени пълномощия, капсулирани в поддържане на отношения с българските правителства, политически партии и дворец, но действащи в синхрон. Естествената база на ВМОРО е свободната българска държава. Логично е и обстоятелството, че дипломатическата дейност в този начален период се осъществява от легалната организация на македонските и тракийските българи в княжеството - Върховния македоно-одрински комитет.

От съществено значение е, че тази функция на външнополитическа институция ЗП ще я изпълнява през целия изследван 25-годишен период. Специфичен елемент на дейността му е съчетаването с с редица други дейности, свързани с четническият институт, с поддържането и ръководенето на граничните пунктове, закупуване и снабдяване и по други пътища с бойно оръжие и снаряжение на четите. Не на последно място е пропагандната дейност, която е една от важните акценти във външнополитическите акции на организацията. Извороведческата информация по безспорен начин доказва българския характер не само на населението в Македония и Одринско, но и на тяхната революционна организация през целия период от съществуването ѝ. Изворите по категоричен начин отхвърлят продължаващите фалшификации на историята на Вътрешната организация в съседна Р Македония и нейната официална историография, подчинена на провежданата там политика на отричане на българския характер на

Македония и насилствената асимилация на българското население там.

Времето от 1893 г. до края на 1918 г. представлява един завършен етап от съществуването и дейността на Вътрешната македоно-одринска революционна организация. През този период тя е организация на тракийските и македонските българи. При възстановяването си в началото на 1919 г. Вътрешната организация продължава дейността си като Вътрешна македонска революционна организация и Вътрешна тракийска революционна организация. Тяхната дейност е подчинена на основната цел, която още при създаването си през 1893 г. ВМОРО декларира. Постоянен акцент, на който се подчиняват дейците на ЗП е, че ще се стреми чрез европейската дипломация да се приложи чл. 23 от Берлинския договор. Спецификата на нейната дейност се определя още с първия устав - извоюване на автономията на Македония и Одринско за българите живеещи в тези две области, гарантирана от дипломацията на великите сили.

Резултатите от дейността на всяка институция се определят от субектите, които я осъществяват. Няколко поколения български революционери, съчетават революционната с дипломатическата дейност. Тя е по силите и възможностите им, тъй като начело на Вътрешната организация винаги са ерудирани, образовани и подготвени и в тази насока личности като д-р Христо Татарчев, Христо Матов, Дамян Груев, Гоце Делчев, Гьорче Петров, Димитър Стефанов, П. К. Яворов, Тодор Александров и ген. Александър Протогеров. През отделни периоди за каузата работят и проф. Л.

Милетич, проф. Ив. Георгов, проф. Ал. Балабанов, проф. Н. Милев, С. Радев, Н. Томалевски, Т. Карайовов, К. Пърличев и др.

Политическите събития в началото на ХХ- и век предизвикват структурни промени, които оказват пряко влияние върху външнополитическата дейност на ВМОРО. Промяната настъпва след Солунския конгрес на 2-4 януари 1903 г., когато е взето решение за вдигането на Илинденско-Преображенското въстание и особено след ликвидирането на ВМОК в началото на 1903 г. Механизмите се променят - започват да излизат вестници на български и френски език, поддържани от ЗП, информиращи външния свят и пропагандиращи целите на революционерите.

Определящ елемент от външнополитическия инструментариум на ЗП е издаването на български и френски език и разпространяването на Мемоара на Вътрешната организация сред акредитираните дипломати на великите сили и чуждестранните кореспонденти в София. Мемоарът се превръща в основно средство в борбата както с турския поробител, така и с активизиралите се чуждестранни пропаганди в Македония и Одринско. Друг важен елемент от дипломатическата дейност на ЗП след въстанието е изпращането на мисии в Русия и Европа, които участват и в публичните демонстрации и митинги; Използването на този важен механизъм позволява на западната общественост да изрази отношението си към борбата на останалите под чуждо робство българи. От съществено значение е ролята, която започва да играе Балканския комитет в Лондон, към когото е изпратен и български представител. В този динамичен период не може да се пренебрегнат

авантюристичните външнополитически действия на групата на Борис Сарафов след въстанието, с които се създават условия за навлизане на четите на сръбската пропаганда в Македония. В създалия се след въстанието външнополитически модел на дейност на ЗП негативен резултат дават апочналите фракционни борби в нейните среди. Те довеждат до разцепление и отслабване на организацията, а външнополитическата и пропагандната дейност остават на заден план. На конгресите и събранията на организацията тези борби изместват външнополитическата и пропагандната дейност, като все повече започва да се търси вината в българската държава, в нейните търговски агенти в Македония и дори в Българската екзархия.

Не спомагат за решаването на икономическите и социалните проблеми безотчетните фондове на българското правителство, ориентирани към закупуване на оръжие и снаряжаване на чети, за издръжка на изпаднали в нужда революционни дейци и на българските бежанци и за подпомагане на пострадалите по време на въстанието. Българската държава, в лицето на един от най-добрите си дипломати - Григор Начович, успява да сключи споразумението за амнистирането на участниците в Илинденско-Преображенското въстание.

От съществено значение за инеднтифицирането на ЗП камо международен субект е започването на преговори между организацията и Високата порта. Отсъствието на конкретен резултат е логичено, но остава фактът, че инициативата е от страна

на Османската империя, които вече не могат да игнорират ВМОРО и неговата външнополитическа институция ЗП.

След Младотурската революция (1908 г.) ВМОРО легитимно присъства в политическия живот на империята чрез двете български партии - Съюзът на българските конституционни клубове и Народната федеративна партия (българска секция).

От 1910 г. ВМОРО се възстановява, като и външнополитическата ѝ дейност е на много по-високо ниво от предходните периоди. През този период организацията прибегва все по-често до съчетаване на революционните си действия с дипломатическите и пропагандните. В тези си действия тя разчита все по-често и на включването в дипломатическите си мисии на изявени български учени с международен авторитет, каквито са проф. Л. Милетич, проф. Ив. Георгов, проф. Н. Милев, проф. Ал. Балабанов, проф. Д. Михалчев и др. Едни от най-сериозните дипломатически методи на ВМОРО от времето през този трети период са изготвянето и връчването на мемоари и декларации, с които оповестява възстановяването на революционната си дейност, протестира срещу възприетата политика на разделянето на Македония от правителството на Ив. Ев. Гешов, както и срещу предприетите от сръбските и гръцките власти денационализаторски действия срещу българите и жесток терор в Македония. Мемоарите на организацията са не само едно от главните и оръжия срещу поробителите, но и средство за популяризирането на целите и дейността ѝ пред цивилизования свят и международните институции.

От най-успешните външнополитически действия на ВМОРО са постигнатите споразумения с албанските, куцовлашките и турските македонски комитети, което за пръв път организацията записва в своята история като успешен ход за интернационализиране на борбата, както и за официално признаване не само на българския характер на ВМОРО и на населението, от името на което се води тази борба, но и на политическата цел на организацията - автономията на Македония.

През по-късния период от дейността на ВМОРО, т. е. периода след войните, придобитият опит и нуждите ще послужат да се създадат и разклонения на Задграничното представителство и в Западна Европа.

Външнополитическата дейност на ВМОРО от края на XIX и началото на XX век е съществен елемент от борбата на българите за национално освобождение. Като част от широкия спектър на процеси, които утвърждават българския характер на Македония и Одринска Тракия, но и засилват интереса на съседните държави и великите сили към тях, дипломатическата дейност на ЗП на ВМОРО се откроява с няколко нестандартни характеристики. Отсъствието на международноправен субект, периодичен синхрон с българските институции, използването на пресата и пропагандната машина очертават специфичната дейност на Задграничното представителство. Неговата дейност се обогатява и институционализира през годините, а натрупаният опит е добра база за дейността на нейните модифицирани след Първата световна война организации.

IV. НАУЧНИ ПРИНОСИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

1. За първи път се изследва дейността на задграничното представителство на ВМОРО.
2. За първи път се анализира ВМОРО като субект извън институционалните механизми на държавността, чрез което разкриват неограничените възможности на подобен субект в международните отношения.
3. Формулира се политическия модел, елементите и механизмите на действие, което превръщат ВМОРО в ефективен участник в динамичните процеси в европейския югоизток в края на XIX –и и началото на XX-и век.

V. ПУБЛИКАЦИИ

1. Красимир Каракачанов – «Националният идеал – силна, просперираща и независима България», сп. «Ново време», септ., 2000. С. 14-17
2. Красимир Каракачанов – «Документи и материали за д-р Христо Татарчев от архива на Иван Михайлов», сп. «Македонски преглед», кн. 1, 2012. С. 99 – 114.
3. Красимир Каракачанов, Цочо Билярски – предговор «Македония и Българското възраждане», Симеон Радев. София, 2013. С. 5 – 14,

4. Красимир Каракачанов – «ВМРО – 100 години борба за Македония», София, 1994. 111 С.
5. Красимир Каракачанов – «ВМРО. История на една борба», София, 2013, допълнено и преработено издание, 304 С.
6. Красимир Каракачанов, Цочо Билярски, предговор «Лица и събития от моето време. Спомени», т.1 София, 2014. С. 5 – 12.